

УДК: 378.147-322+378.14+378.126

*Тетяна Олійник,
доцент кафедри інструментального виконавства
УДПУ імені Павла Тичини*

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ КОНЦЕРТНО-ВІКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ СТУДЕНТІВ-ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті досліджується проблема організації процесу самовдосконалення концертно-виконавської майстерності студентів-інструменталістів у процесі фахової підготовки. Автор доводить необхідність зазначеного процесу у професійній підготовці фахівців-музикантів, яка полягає у допомозі студентам-виконавцям мобілізувати власні зусилля задля формування концертно-виконавської майстерності, перетворити своє рішення вдосконалюватись у цьому напрямку в збалансовані раціональні дії, розробити стратегію формування зазначеного утворення, знайти необхідні для цього засоби.

Ключові слова: самовдосконалення, майстерність, концертно-виконавська майстерність, студенти-інструменталісти, фахова підготовка.

В статье исследуется проблема организации процесса самосовершенствования концертно-исполнительского мастерства студентов-инструменталистов в процессе профессиональной подготовки. Автор доказывает необходимость указанного процесса в профессиональной подготовке специалистов-музыкантов, которая заключается в помощи студентам-исполнителям мобилизовать собственные усилия для формирования концертно-исполнительского мастерства, превратить свое решение совершенствоваться в этом направлении в сбалансированные рациональные действия, разработать стратегию формирования указанного образования, найти необходимые для этого средства.

Ключевые слова: самосовершенствование, мастерство, концертно-исполнительское мастерство, студенты-инструменталисты, профессиональная подготовка.

The article deals with the problem of organizing the process of self-improvement of the concert-performing skill of students-instrumentalists in the process of professional training. The author proves the necessity of this process in the professional training of musicians, which is to help executing students to mobilize their own efforts for the formation of concert-performing skills, turn their decision to improve in this direction in balanced rational actions, to develop a strategy for the formation of the mentioned formation, to find the necessary for

this means. The mechanism of self-perfection, which consists in determining the contradictions between the existing and necessary levels of the investigated phenomenon, which is the moving force of its formation, specifies the energy of self-influence in this process, serves to deepen professional self-knowledge, self-reflection, determines the level of effort, serves as a goal. are considered special methods of work on themselves, reveals three stages of the process of self-improvement of the concert and performing competence of students-instrumentalists.

Key words: *self-perfection, skill, concert-performing skills, students-instrumentalists, vocational training.*

Духовне відродження України, оновлення шляхів розвитку вітчизняної культури, становлення людини як творчої особистості потребують значного підвищення соціальної ролі музики, наближення її різних галузей до насущних потреб культурної практики. Найважливіша роль у цьому належить музичній освіті, яка сконцентрована на вирішенні двох взаємопов'язаних завдань: 1) підготовці фахівців-музикантів, що відповідають сучасним вимогам розвитку музичного мистецтва; 2) забезпечення необхідного суспільству культурного прошарку освічених, практично діючих музикантів.

Реалізація обох завдань ґрунтується на виконавській діяльності, яка в музичній освіті займає центральне місце, забезпечуючи змістовні комунікативні зв'язки між композиторською творчістю і сприйняттям слухачів. Продуктивність цієї діяльності музикантів цілком залежить від міри оволодіння культурою виконавства, яка індивідуально заломлюється в феномені виконавської майстерності, що складається в процесі музичного виховання і навчання.

Проблемам музичного виконавства присвячена низка досліджень відомих науковців у цих галузях: В. Басіна, М. Бахтіна, Л. Вигоцького, М. Когана, І. Кона, О. Леонтєва, В. Мазепи, С. Рубінштейна та ін. Опорою в створенні методики формування концертно-виконавської майстерності майбутнього піаніста послужили роботи: А. Каузової (методика музично-виконавського мистецтва), А. Малінковської (фортепіанно-виконавське інтонування), В. Медушевського (закономірності і засоби художнього впливу музики), В. Муцмахера (вдосконалення музичної пам'яті в процесі навчання гри на фортепіано), С. Савшинського (робота піаніста над музичним твором), В. Петрушина, А. Сохора (проблеми музичного мислення у виконавстві), К. Тарасової (музичні здібності виконавця), Т. Трубіцина (виховання музиканта-інструменталіста в світлі психологічної теорії поетапного формування розумових дій), Г. Ципіна (проблема психологічної творчості музиканта-виконавця) і т.д.

Мета статті – висвітлити особливості організації процесу самовдосконалення концертно-виконавської майстерності студентів-

інструменталістів у процесі фахової підготовки.

Процес формування концертно-виконавської майстерності залежить не лише від зовнішнього впливу, а й від самостійної роботи студентів над собою, цілеспрямованих зусиль, направлених на зміну самого себе, від їхньої самосвідомості, волі, рішучості, критичного ставлення до власного становлення як професіонала, вироблення стійких настанов на постійне самовдосконалення.

Актуалізація самовдосконалення покликана допомогти студентам-виконавцям мобілізувати власні зусилля задля формування концертно-виконавської майстерності, перетворити своє рішення вдосконалуватись у цьому напрямку в збалансовані раціональні дії, розробити стратегію формування зазначеного утворення, знайти необхідні для цього засоби. Тобто, самовдосконалення дає студентам можливість рухатися до обраної мети – концертно-виконавської майстерності, озброює готовністю до довгострокового та неухильного руху в цьому напрямку.

Необхідність самовдосконалення вбачаємо в уявленні студентів про свій майбутній рівень концертно-виконавської майстерності, оскільки воно робить це уявлення більш усвідомленим та конкретним. Механізм самовдосконалення полягає в обумовленні протиріч між наявним та необхідним рівнями досліджуваного феномену, що є рухомою силою його формування, задає енергію самовпливу в цьому процесі, слугує поглибленню професійного самопізнання, самоосмислення, визначає рівень докладених зусиль, слугує цілеполянню.

Поставивши перед собою ціль – високий рівень концертно-виконавської майстерності, студент, який бачить свою невідповідність створеному образу «Я-майбутній», застосовує нові кроки самодобудови, спрямовані на її досягнення.

У той же час самовдосконалення виступає у ролі інструмента в процесі досягнення студентами досліджуваного утворення: кожен крок цього процесу передбачає усвідомлення майбутнім виконавцем недостатнього рівня концертно-виконавської майстерності, та, на основі цього, заповнення наявних прогалів. Важливо, що одночасно виробляється досвід взаємодії із самим собою – рефлексивного самосприйняття, самоконтролю, самостимулювання власної активності, свідомої саморегуляції діяльності, поведінки, внутрішнього стану.

Успішність процесу самовдосконалення концертно-виконавської компетентності значною мірою залежить від озброєння учасників експерименту спеціальними прийомами роботи над собою:

➤ прийом самонавіювання. Пропонується використовувати у випадках, коли необхідно подолати страх перед труднощами, невпевненість у власних силах, нерішучість. Самонавіювання передбачає повторення студентом подумки або вголос певних суджень. Так, для подолання невпевненості перед концертним виступом є ефективним застосування

таких формул: я спокійний, витриманий, упевнений у собі; добре володію музичним матеріалом тощо;

➤ аутотренінг – це емоційно-вольове тренування, суть якого полягає у розвитку здібностей до впливу на психорегулюючі процеси. Для цілеспрямованого самовпливу застосовуються спеціальні вправи самонавіювання у вигляді словесних формул. У процесі таких тренувань майбутній виконавець сам для себе створює модель уявлень, почуттів, емоцій та станів і вводить цю модель у свою психіку;

➤ прийом самопідбадьорювання є ефективним, коли студент губиться у складних ситуаціях, зневірюється у власних силах та можливостях;

➤ прийом самопримусу допомагає у боротьбі з внутрішньою неорганізованістю, лінощами, небажанням працювати над самовдосконаленням концертно-виконавської компетентності;

➤ прийом самоаналізу, якому належить одна з провідних ролей у самовдосконаленні концертно-виконавської компетентності. Прийом самоаналізу передбачає уміння майбутніми музикантами-виконавцями аналізувати свої досягнення у певному напрямку, давати їм оцінку;

➤ прийом «крок уперед» – передбачає щотижневе планування діяльності із самовдосконалення концертно-виконавської компетентності. Доповнюється написанням щотижневих самозвітів – аналіз студентом досягнутих результатів, позитивних та негативних аспектів у процесі здійснення вищезначеної діяльності;

➤ прийоми «самохарактеристики» та «взаємохарактеристики» полягають у тому, що підготовлені характеристики набутого рівня концертно-виконавської компетентності обговорюються у колективі спільно з експериментатором, що дає можливість проаналізувати досягнуті результати та виявити наявні прогалини.

Вважаємо, що процес самовдосконалення буде більш ефективним за умови забезпечення педагогічної підтримки студентів та принципу довіри суб'єкту навчання. Означена підтримка виражалась через допомогу в складанні програми саморозвитку, створення атмосфери, яка сприяла позитивному відношенню студентів до процесу формування концертно-виконавської компетентності. При цьому враховувалось, що педагогічна підтримка може здійснюватись лише при взаємному співробітництві та співрозумінні, в обстановці вільного та відкритого спілкування. Реалізація принципу довіри суб'єкту навчання виражалась через підтримку намагань студентів до самореалізації та самоствердження, замість надмірної вимогливості і контролю, що в значній мірі сприяло внутрішній мотивації студентів на оволодіння досліджуваним утворенням.

Процес самовдосконалення концертно-виконавської компетентності охоплює три етапи. Так, *перший етап* процесу самовдосконалення досліджуваного утворення майбутніх виконавців характеризується

встановленням чітко визначеної мети – досягнення концертно-виконавської майстерності. З метою забезпечення ефективності процесу самовдосконалення, є важливими моральна готовність, вольовий розвиток студентів, їхня обізнаність зі шляхами та засобами здійснення самовдосконалення, тобто від здібності самостійно розуміти, засвоювати і використовувати професійні досягнення, від чого залежить формування концертно-виконавської майстерності. Без сформованості потреби в зазначеному процесі, особистісних вольових якостей, студент не може самостійно займатись пошуком, переусвідомленням і засвоєнням нових знань, тобто, не може самовдосконалюватись.

Саме тому, важливе місце відводиться формуванню усвідомлення майбутніми піаністами-виконавцями потреби в самовдосконаленні, самостійній діяльності в процесі досягнення концертно-виконавської компетентності. З цією метою, студентам пропонується опрацювати такі питання:

- Сутність поняття «самовдосконалення».
- Значення самовдосконалення у формуванні концертно-виконавської майстерності виконавця-інструменталіста.
- Засоби і способи самовдосконалення.
- Місце та роль самовдосконалення у процесі формування концертно-виконавської майстерності.
- Засоби і способи самовдосконалення концертно-виконавської майстерності.

Другим етапом є складання програм самовдосконалення концертно-виконавської майстерності. У програмах представлені пункти, що вимагають найбільш ретельної роботи на шляху до оволодіння концертно-виконавською майстерністю. Студентам пропонуються найбільш відповідні, продуктивні методи та засоби самостійної діяльності, необхідні для роботи над кожним пунктом плану.

Третій етап процесу самовдосконалення передбачає систематичну роботу студентів з реалізації програми. Слід зазначити, що в разі необхідності, дії останніх супроводжуються підтримкою та допомогою з боку викладача.

Так, при реалізації зазначеної програми, майбутні виконавці націлюються на самовдосконалення у контексті набуття професійних знань, умінь та навичок. Для цього студенти працюють над додатковою музично-теоретичною, спеціальною та методичною літературою, удосконаленням умінь та навичок з фаху, камерного ансамблю, концертмейстерського класу тощо.

Звернення студентів до першоджерел, їх особистий відбір та структурування і, як наслідок, самостійно знайдені та особисто відкриті знання є емоційно забарвленими та ціннісно сприйнятими. Це сприяє збагаченню професійних знань майбутніх піаністів-виконавців. При цьому,

студенти вивчають праці відомих музикантів-педагогів: Ю. Цагареллі, Г. Нейгауза, О. Алексеева, Л. Баренбойма, Л. Гофмана, Г. Когана та ін. Означені джерела озброюють студентів знаннями щодо сутності діяльності музиканта-виконавця, структурою його професійно-важливих якостей, психологічними особливостями виконання музичного твору, психологією концертного виступу, питаннями формування професійної майстерності музиканта-виконавця тощо.

Також самостійна робота студентів спрямована на самовдосконалення інструментальної техніки, виконавських умінь та навичок. Так, під час самостійних занять з фаху, концертмейстерського класу тощо, студенти вправляються у навичках слухового самоконтролю, спроможності до корекції недоліків у виконанні музичних творів, працюють над подоланням моторно-механістичного виконання. Самостійна робота орієнтується на оволодіння музично-інструментальними прийомами виконавства (робота над звуковидобуванням, педалізацією, вмінням грамотно розібрати незнайомий музичний текст, визначити форму музичного твору і т.д.).

Як відомо, однією з умов особистісного зростання є усвідомлення значущості діяльності, що виконується, звернення до свідомості особистості, врахування інтересів та затребування особистісного потенціалу. Тому в програмах саморозвитку є завдання, які сприяють формуванню мотивації до концертно-виконавської діяльності. Серед них: відвідування занять викладачів-піаністів з їх подальшим аналізом в аспекті формування концертно-виконавської компетентності студентів; складання рецензій на виконання творів відомими музикантами-піаністами; відвідування фестивалів, концертів, конкурсів піаністів тощо.

Завдяки цьому студенти мають змогу переймати захопленість, зацікавленість інструментально-виконавською діяльністю, відчувати значущість обраної професії. Під час відвідування виступів солістів-інструменталістів, студенти бачать діяльність артистів-музикантів, що сприяє захопленості концертною діяльністю, прагненню до її здійснення та самовдосконалення в цьому аспекті. Також майбутні виконавці беруть активну участь у дослідній роботі (написання рефератів, магістерських робіт, підготовка доповідей, участь у семінарах та конференціях, написання статей тощо). Це породжує інтерес, який, як відомо, є одним із провідних мотивів діяльності людини, а також сприяє внутрішній зосередженості, особистісній самоактуалізації, яка веде до сходження на новий рівень концертно-виконавської майстерності.

При реалізації процесу самовдосконалення значна увага приділяється саморозвитку рефлексії, самооцінки, самоідентифікації. З цією метою студентам пропонується виконувати завдання, вправи та тренінги, направлені на саморозкриття, самодослідження, а також здійснювати самоаналіз помилок власного концертного виступу, виявляти їх причини та працювати над їх усуненням.

Однією з важливих умов концертно-виконавської майстерності є сформованість емоційної усталеності. Наприклад, майбутнім артистам-виконавцям, яким притаманне надмірне хвилювання перед та під час концертного виступу, насамперед пропонується визначити причини такої невірноваженості, надлишкової емоційної напруги. Здебільшого, причинами такого стану є недостатня самопідготовка, надлишкова емоційна збудливість, занижена самооцінка, страх та невпевненість, невідповідність наявних знань, умінь і навичок, необхідних для успішного здійснення завдань, надмірно розвинуте почуття відповідальності. Підкреслюємо, що наведені характеристики є суттєвою перешкодою на шляху концертно-виконавської майстерності. Залежно від причин, студенти виконують аутогенні тренування, вправи на подолання сценічного хвилювання, емоційне налаштування на успіх, упевненість у своїх силах, або більш наполегливо готуються до занять з фаху, концертних виступів.

Так, пропонуючи студентам аутогенні тренування, слід виходити з того, що це – метод самонавіювання, який передбачає навчання м'язовій релаксації, розвитку концентрації уваги, сили уявлення та вміння контролювати розумову активність з метою підвищення ефективності діяльності. Спочатку самонавіюванням досягається стан релаксації, а потім у цьому стані проводиться власне самонавіювання, направлене на ті чи інші органи і функції організму.

Задля цього студенти ознайомлюються з текстом сеансу релаксації та формулами самонавіювання, наприклад, для внутрішньої (моральної) підготовки до концертного виступу. Наводимо приклади деяких формул:

- я спокійний, витриманий, упевнений у собі;
- добре володію музичним матеріалом;
- вільно та комфортно почуваю себе на сцені;
- мені подобається грати тощо.

Особлива увага студентів звертається на необхідність власного озброєння способами саморегуляції емоційного стану під час дії напружених факторів.

Для цього студенти орієнтуються на:

- самопереконавання, самокази, що визивають спокійний стан, самонавіювання спокою та витриманості, необхідного для роботи настрою: «Сьогодні я звертаю увагу на головне», «Я повністю спокійний» тощо;

- самоконтроль емоційного стану за зовнішнім вираженням емоцій: міміці, пантоміміці, характеру мови, наявності м'язового напруження, підвищеної частоти дихання. Для цього «запускаються» запитання самоконтролю: «Як виглядає моє обличчя?», «Як я сиджу (стою)?», «Як я дихаю?» тощо;

- дихальні вправи заспокійливого спрямування (заспокійливе дихання, глибоке дихання);

- використання образів концентрації та візуалізації – зосередження

уваги та уяви на конкретному об'єкті (зоровому, звуковому, тілесному та ін.);

➤ активізація почуття гумору – намагатися побачити комічне навіть у складній, серйозній ситуації: уявити агресивного партнера в комічній ситуації, вміти пробачити партнеру його помилку, надмірну емоційність;

➤ відвернення – намагатися якомога яскравіше уявити ситуацію, з якою асоціюються найбільш комфортні та спокійні відчуття, перенести себе в цю ситуацію.

Отже, наведені форми роботи спрямовані на самовдосконалення студентами особистісних та професійно-значущих якостей, необхідних для концертно-виконавської майстерності.

Отже, як показало спостереження за студентами, робота з самовдосконалення у контексті концертно-виконавської майстерності сприяє виробленню студентами досвіду внутрішньої взаємодії із самим собою, ціннісного самосприйняття, самоконтролю, самостимулювання власної активності, свідомої саморегуляції професійної діяльності, власної поведінки та внутрішнього стану. Процес самовдосконалення цілеспрямовано використовується майбутніми піаністами-виконавцями як дієвий інструмент з набуття концертно-виконавської майстерності, та слугує досягненню зазначеного утворення. Так, за визначеннями студентів, при роботі над програмою саморозвитку концертно-виконавської майстерності, в них відбувається більш глибоке розуміння та осмислення досліджуваного конструкту, виникає внутрішня активність, зацікавленість до професійного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кирнарская Д. К. Психология музыкальной деятельности. Теория и практика : [уч. пособие для студентов] // Д. К. Кирнарская, Н. И. Киященко, К. В. Тарасова. – М.: Академия, 2003. – 237 с.
2. Кремешна Т. І. Формування педагогічної самоефективності майбутніх учителів музики: дис. ...канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / Т. І. Кремешна. – Одеса, 2008. – 250 с.
3. Лефевр В. А. Рефлексия / В. А. Лефевр. – М.: «Когито-Центр», 2003. – 496 с.
4. Словник-довідник з професійної педагогіки / [ред.-упоряд. Семенова А. В.]. – Одеса: Пальміра, 2006. – 272 с.
5. Степанова М. А. Самосвідомість музиканта-виконавця: деякі психологічні і педагогічні аспекти / М. А. Степанова. – М., 2001. – С. 9.
6. Цыпин Г.М. Обучение игре на фортепиано : [учеб. пособие для студента пед. ин-тов по спец. №2119 «Музыка и пение»] / Г.М. Цыпин. – М.: Просвещение, 1984. – 176 с.